

PAUL EVDOKIMOV

Iubirea nebună
a lui
Dumnezeu

ediția a doua

Traducere din limba franceză
Teodor Baconschi

editura
Σοφία

București

Cuvânt înainte

Atunci când spiritele prost avizate resping teologia, reacția nu este gratuită, ci dimpotrivă, plină de superstiții negative de cele mai diverse origini. Una dintre aceste superstiții este legată, cred, de masivitatea indigerabilă a discursului teologic. Ce poți spune? De la summele scolastice până la ultimul *Dicționar de Teologie Fundamentală* (editat în noiembrie 1992 la editura pariziană Cerf) nimic nu este mai adevărat, cu o singură și decisivă corecție: în lumea apuseană. În lumea „cealaltă”, în spațiul auroral al Ortodoxiei, pana obosește ușor (căci gândul se înalță repede), iar obsesiile sistemice nu subminează deloc coerența firească a Revelației. Pentru ortodox, genul filosofic prin excelență este eseul, adică treapta, lucirea fugace, fragmentul. Numai că fiecare gen are ispitele lui: inefabilul poate eșua în vag; grația se veștejește uneori prin auto-suficiență; serenitatea este pândită de triumfalism, așa cum fidelitatea față de tradiție poate degenera în obtuzitate, ca să nu spun: masochism vestigial. Lista e lungă, iar exemplele, cum se spune, „vii”. Toată patologia scrisului teologic este, în

ultimă analiză, efectul secundar al mediocrității unora. Ceilalți însă, pușinii aleși din prea mulții chemați, nu intră în acest sumbru bilanț: printre ei, desigur, Paul Evdokimov.

Aristocrat, încă unul persecutat de urgia bolșevică, Pavel Nikolaievici Evdokimov s-a născut la 2 august 1901, în ficțiunea septentrională pe care cititorii în brume o numesc Petersburg. Școlit la cadeți, el intră în armata rușilor albi, luptă doi ani, până la înfrângere, după care pleacă spre Paris via Constantinopol. Occidentul îi oferă o serie de mici slujbe derizorii (șofer de taxi, ajutor de bucătar, spălător de vagoane, lucrător de noapte la Citroën), dar și șansa perfect meritată a unei licențe în filosofie, la Sorbonna. În paralel, tânărul imigrant îi cercetează pe frații pravoslavnici de la nou înființatul Institut Saint-Serge, printre care îl descoperă pe mirabilul părinte Serghei Bulgakov. Prin 1928, un lung sejur în sudul Franței îi permite să scrie o teză de doctorat („Dostoievski și problema răului”) pe care o va susține abia în 1942, la Aix-en-Provence. În timpul războiului mondial, Evdokimov colaborează cu protestanții la organizarea și activitatea unui Comitet inter-aliat pentru ajutorarea persoanelor evacuate. Operă de caritate, faptă creștinească, sacrificiu discret pentru frații dintr-o țară străină. După încheierea armistițiului, va rămâne legat de acest oficiu filantropic până în 1968: va fi fost acesta, după

propriile lui mărturisiri, un mod de a înțelege și de a practica „preoția universală”, cea la care este chemat tot creștinul...

Cărțile vin una după alta, sporindu-i natural audiența, prestigiul și autoritatea. În ritmul des-
tul de alert al aparițiilor, marile teme ale gândirii lui Evdokimov se profilează imbatabil: rolul mediator al femeii, „monahismul interiorizat”, ubicuitatea intensivă a Duhului Sfânt, gnoza iconică. La 16 septembrie 1970, Evdokimov părăsea această lume, într-un moment istoric de maximă opacitate spirituală, când lagărul comunist cocheta cu „deschiderea”, iar Occidentul marxiza impenitent.

Opera personală a lui Evdokimov este constelată, înscrisă adică în contextul teologiei ruse din exil. Această teologie a reprezentat victoria Tradiției ortodoxe asupra aberațiilor comuniste, dar nu în sensul unui contradiscurs polemic – construit la adăpost de prigoană –, ci în acela al ieșirii smerite din capcanele politice ale timpului: Berdiaev, Șestov, Florovsky, Evdokimov însuși sunt ultimii martori ai creștinismului eshatologic. Ei trec peste perversiunea Iluminismului, evită narcisismul Renașterii și denunță delirul aristotelizant al tomismului, nu însă pentru a stabili vinovății și certificate de bună purtare metafizică, ci pentru a-i redescoperi pe Sfinții Părinți. Acești profeți nu operează în planul culturii, ci în acela al cultului. Ei nu fac discri-

minări axiologice, nu propun ierarhii de valori, ci își exercită – pe un plan incompatibil cu ideea de „performanță” – discernământul duhovnicesc. Evdokimov este, în acest sens, exemplar. Nimeni nu are mai puțin stil scriitoricesc decât el. Poet, el își asumă copilărește, adică evanghelic, naivitatea lirismului și ambiguitatea metaforei. Eseist, el nu se teme de repetiție, pentru că în cazul său repetiția nu mai este vizitarea ciclică a unor scheme intelectuale: ea primește treptat o funcție evocatoare, aproape liturgică. Gânditor, el nu are complexul modernității pentru că știe să lămurească isprăvile filosoferilor contemporani în focul inițial al patristicii. Teolog, în sfârșit, el nu disprețuiește lumea și cu atât mai puțin pe cea a ateismului, în care descifrează, paradoxal, o șansă pentru viitorul credinței.

Odată cu Evdokimov, Evanghelia nu mai este inventarul soporific al unor obligații „pioase”: ea devine, după cum spune autorul nostru, explozivă. Nu avem de-a face cu vreo lectură ilicită, cu o fantezie abuzivă sau cu o inovație scoasă din haosul impietății, ci cu un punct de vedere hiperortodox, validat – sub cauțiunea Duhului Sfânt – de cei mai de seamă Părinți ai Bisericii. Căci Evdokimov redeschide dosarul imemorial al conflictului dintre harismă și lege, dintre vocația profetică și cea sacerdotală. Fără a jongla periculos cu opiniile prea personale (nu vom întâlni în scrisul lui nimic de talia sofianismu-

lui bulgakovian), Evdokimov este totuși un in-comod, un nonconformist al iluminării, un erou al libertății care trece dincolo de rigoarea canoanelor și de inerția formelor instituite. Teologul veritabil – cel care vorbește cu și despre Dumnezeu – posedă întotdeauna arta de a se mișca pe fâșia fertilă dintre erezie și schismă. Pentru el, Biserica nu este expansiunea unui nucleu totalitar, așa după cum creștinul nu poate fi un element anonim, aflat la discreția unui dictat supranatural. Misterul libertății este, tocmai de aceea, năprasnic, asemenea harului.

Intrarea lui Paul Evdokimov în Ortodoxia românească este binevenită din mai multe rațiuni. În primul rând, felul său de a face teologie ne poate decomplexa în raport cu strivitoarea arhitectură a dogmei romane, dar și cu diseparea subtilă a filosofiei protestante. În al doilea rând, opera lui are virtutea de a divulga falsa cenzură dintre izvoarele patristice ale dreptei credințe și întruchipările veacului nostru. În fine, ea ar putea corecta anumite exagerări etnocentrice, amintindu-ne că lumea ortodoxă nu începe și nu se sfârșește la Dunăre. Dacă generația nouă va fi sensibilă la aceste dezamăgiri eventuale, câștigul – se înțelege, spiritual – va fi deopotrivă uman și durabil.

Teodor Baconsky

Iubirea nebună a lui Dumnezeu și misterul tăcerii Sale

1. Realitatea ateismului

Suferința nevinovaților constituie un dosar împovărat în care tăcerea lui Dumnezeu și lipsa intervenției sale devin proba unui eșec. În piesa lui Sartre, Goetz strigă: „Oare mă auzi, Dumnezeule surd?” Iar dacă Dumnezeu tace, cum va putea omul să-L asculte? Și oare tăcerea lui Dumnezeu în istorie nu e semnul că El este absent, sau poate chiar inexistent? Toate „făgăduințele neîmplinite” vorbesc despre ineficacitatea existențială a religiei.

La vârsta maturității, spiritul critic gândește asupra destinului uman și descoperă în aspirațiile religioase alibiul propriilor sale scăderi. Muncit de singurătate și de probleme insolubile, omul își exercită funcția fabulatorie, Îl inventează pe Dumnezeu, face din El „plom-

ba" ignoranțelor omenești și lansează ipoteza unei explicații ultime pe lumea cealaltă. Azvârlit într-o lume aparent ostilă și absurdă, omul cedează și caută să evadeze înspre un orizont mai mângâietor. Visarea afectivă și teama în fața realității determină în el atitudinea retractilă despre care vorbește Freud, fugă spre pânțelele matern, înspre arhaitate și nivelele prelogice: „Sunt asemenea unui copil în pânțelele mamei sale și nu doresc deloc să mă nasc. Îmi e suficient de cald în locul în care mă aflu”, mărturisește scriitorul rus Rozanov.

Dumnezeu apare ca proiecție a imaginii unui „Tătic” care îl protejează pe om de riscuri, de înfruntarea realității și de responsabilitatea unor alegeri curajoase. Este un Dumnezeu „util”, soluție pentru situațiile-limită și garanție a eternității în sensul pariului făcut de Pascal. Prin juxtapunerea dintre lumea aceasta și lumea cealaltă rezultă o pierdere de energie necesară pentru înălțarea cetăților omenești; oare creștinismul nu este, potrivit spuselor ironice ale lui Nietzsche, „un platonism pentru vulg”, acel faimos opium care consolează și amorțește responsabilitățile foarte clare ale vieții pământești?

Trebuie să admitem răspândirea masivă a ateismului transformat într-o realitate mondială care desenează noul chip al epocii noastre, strecurându-se în toate sectoarele vieții obștești. Structura mentală și afectivă a vremii noastre es-

te specific atee. Aflat la Geneva la sfârșitul războiului, Sartre declara: „Domnilor, Dumnezeu este mort.” De atunci încoace „ateismul este un umanism”; ce să faci cu Dumnezeu? După cum spune Malraux, „Dumnezeu a murit și prin urmare omul s-a născut”. La care Merleau-Ponty adaugă: „Conștiința morală piere în contact cu absolutul”; adevărata demnitate umană ne cere să „trecem din cerul ideilor pe pământul oamenilor”.

Presiunea mediului social și a culturii secularizate este atât de mare, încât, pur și simplu, omul nu mai este interesat de religie. „Faptul că s-ar putea ca cineva să locuiască în cer nu îl privește pe om”, afirmă Simone de Beauvoir; „Dumnezeu? Nu mă gândesc niciodată la El”, mărturisește imperturbabil Françoise Sagan...

Principalul argument se sprijină pe sensul primar al vieții și pe aparenta lui absurditate. În filmele sale, Bergman transpune tăcerea lui Dumnezeu în relațiile dintre oameni. În *Jocurile verii*, Maria, care și-a pierdut logodnicul, declară sfidător: „De vreme ce Dumnezeu nu Se ocupă de mine, nici eu nu mă ocup de El.” La Antonioni, lumea pare definitiv închisă. În *Blow-Up*, totul pare pentru o clipă împietrit, imobilizat de obiectivul camerei de filmat și dispare deodată, lăsându-l pe om în singurătatea sa populată de iluzii.

În mentalitatea modernă, într-o lume post-creștină, desacralizată și secularizată, Dumnezeu nu mai are loc, iar Evanghelia nu mai este

auzită. Spectacolul credinței nu mai încântă pe nimeni, iar în lumea aceasta nu se petrece nimic și nu există nici o urmă de miracol. Credința religioasă apare ca un stadiu infantil al conștiinței umane, fiind înlocuită avantajos prin tehnică, psihanaliză și solidaritate socială.

Civilizația actuală nu se întoarce defel împotriva lui Dumnezeu, dar alcătuieste o umanitate „fără Dumnezeu”. Cum spun sociologii, „ateismul s-a masificat” fără să treacă prin vreo ruptură. Ființele trăiesc la suprafața lor însele, acolo unde, prin definiție, Dumnezeu este absent. În zilele noastre a deveni ateu nu înseamnă a alege și, cu atât mai puțin, a nega, ci a te lăsa condus, pentru a trăi în rând cu lumea. Pentru omul obișnuit, a fi religios, indiferent sau ateu este, până la urmă, o chestiune de temperament, dacă nu chiar de opțiune politică.

2. Insuficiențele ateismului

Ateismul produce un argument clasic: cunoașterea lui Dumnezeu presupune darul credinței, pe care nici un ateu nu l-a primit. Or, cuvântul Evangheliei conform căruia lumina lui Hristos *luminează pe tot omul care vine în lume* (Ioan 1, 9) răspunde acestei obiecții, arătându-ne că simplul refuz de a conferi rațiunii puterea exclusivă asupra întregii cunoașteri operează în